

GENDER STEREOTIPLARI XUSUSIDAGI O‘ZIGA XOS QARASHLAR

Ismoiljon Nishonov Abdumutallibovich

ADChTI mustaqil tadqiqotchisi, UNIEP Xorijiy tillar kafedrası mudiri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18515517>

Annotatsiya: mazkur tezida gender stereotiplari xususidagi o‘ziga xos qarashlar yuzasidan mulohazalar tahlil etilgan. Ushbu qarashlar Gender stereotiplari jamiyat tug‘ilgandan beri har birimizga beradigan ko‘rinmas “ko‘rsatma” ekanligi unda “haqiqiy erkak” va “haqiqiy ayol” o‘zini qanday tutishi kerakligini ko‘rsatishga xizmat qilishidan dalolat beradi.

Kalit so‘zlari: gender, nutq, virtual muhit, munosabat natijalari, innovatsiya, zamin.

Stereotip (yunoncha “qattiq”, “fazoviy” va “iz”, “tamg‘a”) – bu shaxsiy tajribaga asoslanmagan, balki tashqi tomondan qabul qilingan ijtimoiy guruh yoki hodisaning barqaror va soddalashtirilgan ko‘rinishi. Zamonaviy ma’noda u birinchi marta amerikalik jurnalist va davlat arbobi Uolter Lippman tomonidan 1922-yilda mashhur “Общественное мнение” [1] (“Jamoatchilik fikri”) kitobida qo‘llangan. Lippman bu atamani salbiy kontekstda ishlatgan, chunki uning fikricha, stereotiplar to‘liq tushunishga to‘sqinlik qilgan. U ommaviy axborot vositalarini tomoshabinlarni manipulyatsiya qilish uchun stereotiplardan foydalangani uchun tanqid qildi.

Stereotip murakkab dunyoga mudofaa reaksiyasi sifatida paydo bo‘lishi mumkin, bu esa odamlarga ma’lumotni tezda tasniflashga imkon beradi. Biroq ular zararli bo‘lishi mumkin, chunki ular har doim ham haqiqatni aks ettirmaydigan global tasavvur va tarafkashliklarni yaratadilar. Bu ijtimoiy adolatsizlik, kamsitish va nizolarga olib kelishi mumkin. Masalan, ma’lum bir millat dangasa, ayollar ilm-fan sohasida kam ma’lumotga ega yoki qariyalar texnologiyaga moslasha olmaydi, degan stereotiplar keng tarqalgan. Ushbu tushunchalar individual farqlarni e’tiborsiz qoldiradi va ko‘pincha cheklangan tajribaga asoslanadi. Stereotiplarni yengib o‘tish ochiqlik, tanqidiy fikrlash va xilma-xillikni qabul qilishga tayyorlikni talab qiladi.

Biroq stereotiplarni faqat salbiy hodisa sifatida qabul qilmaslik kerak. Ular dastlab miyamizga atrofdagi dunyoni boshqarishda yordam beradigan mental evristika sifatida paydo bo‘lgan. Ibtidoiy jamiyatlarda stereotiplar odamlarga yirtqichlar va zararsiz hayvonlarni, shuningdek, o‘z qabilalari hamda begonalarini tezda ajratishga yordam bergan. Miya boshqalarni “skanerlash” va kim do‘st, kim dushman ekanligini tushunish uchun o‘z guruhining o‘ziga xos tashqi belgilarini (teri va soch rangi, tili, xulq-atvori) eslab qolgan. Vaqt o‘tishi bilan insonning ijtimoiy muhiti uning qabilasidan tashqariga chiqa boshlagan. Ko‘proq ijtimoiy guruhlar paydo bo‘lgan va odamlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar murakkablashib, natijada yangi stereotiplar paydo bo‘lgan.

Zamonaviy inson stereotiplarni oila, ommaviy axborot vositalari va professional jamoalar orqali o‘rganadi. Odatda, bunday g‘oyalar tanqidsiz qabul qilinadi. Ko‘pincha keyingi shaxsiy tajribalar mavjud stereotipga moslashadi va chuqur e’tiqodlarning o‘zgarishi juda sekin amalga oshadi. Stereotiplar odamlar va ijtimoiy guruhlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Ba’zan ular biron bir obyekt haqida buzilgan va salbiy tasavvurga ega – bunday hollarda ular tarafkashlik yoki xurofot deb ataladi. Ushbu tarafkashliklar ko‘pincha targ‘ibotda ma’lum bir jamoatchilik fikrini shakllantirish uchun ishlatiladi. Masalan, fashistlar Germaniyasida stereotipik tasvirlar yahudiy xalqiga nisbatan nafratni qo‘zg‘atish vositasi

sifatida ishlatilgan[2]. Bugungi kunda deyarli har qanday ijtimoiy guruh haqida stereotiplar mavjud. Ulardan eng keng tarqalgani gender stereotiplaridir.

Gender stereotiplari jamiyat tug'ilgandan beri har birimizga beradigan ko'rinmas "ko'rsatma". Unda "haqiqiy erkak" va "haqiqiy ayol" o'zini qanday tutishi kerakligi ko'rsatilgan. Gender stereotiplari – turli jinsdagi odamlar qanday bo'lishi kerakligi haqidagi umumiy fikr.

Gender stereotiplari – bu shaxs yoki odamlar guruhi haqida faqat ularning jinsidan kelib chiqadigan soddalashtirilgan va oldindan o'ylangan tushunchalar. Gender stereotiplariga xarakter, xulq-atvor, jismoniy xususiyatlar va tanlangan mutaxassislik kiradi. Ushbu g'oyaga ko'ra, haqiqiy erkaklik va ayollik mavjud, boshqa gender identifikatsiyalari hamda ko'rinishlari hisobga olinmaydi.

Gender stereotiplari o'ziga xos ramka sifatida ishlaydi, chunki ularning yordami bilan o'zlarining tanlov va mavjudlik imkoniyatlari ham, boshqalarning imkoniyatlari ham cheklanadi. U yoki bu genderni mos variantlar mavjud.

Stereotip haqiqat bilan sust bog'liq bo'lishi mumkin, ammo uning asosida u yoki bu guruh yoki shaxs to'g'risida xulosalar chiqariladi. Gender stereotiplaridan kelib chiqish istagi gender kamsitilishiga olib kelishi mumkin. Gender rollari va gender stereotiplari gender tengligi bilan ham chambarchas bog'liq. Ayolni onaga aylantirish ortida uning vazifasi yoki sharti emas, balki farzand ko'rish qobiliyati va huquqi bor.

Tajribalar shuni ko'rsatadiki, jinsga nisbatan noaniqlik muloqotning buzilishiga olib kelishi mumkin, chunki erkak va ayollar bilan o'zaro munosabatlarni tartibga soluvchi ma'lum normalar mavjud: bir jins vakillari uchun maqbul bo'lgan narsa qarama-qarshi jins vakillari uchun qabul qilinishi mumkin emas va aksincha. Shaxsning shaxsiyati haqida bunday ravshanlikning yo'qligi suhbatni qanday o'tkazish to'g'risida qaror qabul qilishni qiyinlashtirishi mumkin, bu esa suhbatni onlayn davom ettirishda qiyinchiliklarga yoki ikkilanishga olib keladi. Gender tilshunosligi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar, suhbatdoshning shaxsiy ma'lumotlarini yashirishga yoki o'zgartirishga harakat qilsa ham bilvosita muloqot paytida, masalan, internetda haqiqiy jinsi kimligini aniqlashga yordam beradi. Ushbu faslda internetda gender ifodasining xususiyatlarini o'rganish, mavjud tadqiqotlarni tartibga solish, muammoning tarixiy konteksti va hozirgi holatini o'rganish hamda ushbu sohada kelajakdagi yo'nalishlarni ko'rib chiqishdan iboratdir.

Lingvistik hodisalarni kommunikativ va dinamik jihatlari bo'yicha o'rganayotgan tadqiqotchilar jins, yosh va ta'lim darajasi kabi shaxslarning psixofiziologik hamda ijtimoiy tabaqalashtiruvchi xususiyatlariga alohida e'tibor berishni boshladilar [3]. Sotsiologlar oldida zamonaviy jamiyatda dolzarb ijtimoiy muammo sifatida tan olingan gender munosabatlarining izchil va integratsiyalashgan modelini ishlab chiqish vazifasi turibdi. E.I.Goroshkoning[4] fikricha, "zamonaviy jamiyat patriarxal madaniyatdan biarxik madaniyatga o'tishga muhtoj, bu yerda ijtimoiy hayotning erkak va ayol jihatlari uyg'un ravishda muvozanatlangan". Ushbu o'tish insoniyatni demokratlashtirish va uning barqaror rivojlanishiga qaratilgan global harakatning ajralmas jihati bo'lib, ijtimoiy hayotni insoniylashtirishning asosiy omili bo'lib xizmat qiladi. Shu vaqt ichida tilni ijtimoiy kontekstda tahlil qiladigan nashrlar paydo bo'ldi, ular tildan foydalanish tadqiqotning asosiy yo'nalishi ekanligi haqidagi paradigmani aniqladilar. Individual va tartibsiz hodisa sifatida qaraladigan tildan foydalanish doirasida tizimli va muntazam qonuniyatlarni aniqlash mumkinligi ko'rsatildi. Ushbu davrda Uilyam Labov[5] tomonidan ishlab chiqilgan sotsiolingvistik konsepsiya ham shakllandi, bu zamonaviy

sotsiolingvistikada miqdoriy tadqiqotlar va lingvistik gender tadqiqotlari aspektlari asosida yotadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Липпман У. *Общественное мнение*. Перевод: Т.Барчунова, К.Левинсон, К.Петренко. М.: Издательство «АСТ», 2004. – 384 с.
2. Andersen S.M., Klatzky R.L., & Murray J. Traits and Social Stereotypes: Efficiency Differences in Social Information Processing. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 1990. – P. 192. – 201 p.
3. Горошко Е.И. Говорящий пол (Квантитативные исследования в лингвистической гендерологии) 2003. [Электронный ресурс.] Режим доступа: <http://www.genderstudies.info/lingvo/lingvo2.php>.
4. Горошко Е.И. Гендерные аспекты интернет-коммуникаций: Автореф. дис... д-ра социол. наук. – Харьков, 2009. – 21 с.
5. Labov W. The Social Stratification of English in New York City, Washington DC, Center for Applied Linguistics, 1966. – 485 p.